

УДК 355.02+65.012.6

DOI: [https://doi.org/10.34169/2414-0651.2019.2\(22\).29-34](https://doi.org/10.34169/2414-0651.2019.2(22).29-34)**І. Б. ЧЕПКОВ,**

доктор технічних наук, професор

<https://orcid.org/0000-0002-4294-4152>

В.В.ЗУБАРЕВ, доктор технічних наук, професор,

<https://orcid.org/0000-0002-4998-726X>**С. В. ЛАПИЦЬКИЙ,**

доктор технічних наук, професор

<https://orcid.org/0000-0003-2645-0256>**В. В. СОТНИК,**

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник

<https://orcid.org/0000-0003-1094-6257>

(Центральний науково-дослідний інститут озброєння та військової техніки Збройних Сил України, м. Київ)

О. В. ДОКУЧАЄВ, інженер

(Управління СБ України в Харківській області)

Система управління військово-технічним співробітництвом та експортним контролем

Наведено результати аналізу системи управління військово-технічним співробітництвом та експортним контролем України. Показаний механізм взаємодії органів системи управління ВТС й експертний контроль з установами, підприємствами України. Показано, що при збереженні рівня контролю над експортом ОВТ подальший розвиток системи ВТС України слід здійснювати у напрямі забезпечення виконання системою всіх функцій стратегічного управління як експортом, так і імпортом продукції оборонного призначення.

Ключові слова: військово-технічне співробітництво, експортний контроль, продукція оборонного призначення, воєнна безпека держави.

Приведены результаты анализа системы управления военно-техническим сотрудничеством и экспортным контролем Украины. Показан механизм взаимодействия органов системы управления ВТС и экспертный контроль с учреждениями, предприятиями Украины. Показано, что при сохранении уровня контроля над экспортом ВВТ дальнейшее развитие системы ВТС Украины следует осуществлять в направлении обеспечения выполнения системой всех функций стратегического управления как экспортом, так и импортом продукции оборонного назначения.

Ключевые слова: военно-техническое сотрудничество, экспортный контроль, продукция оборонного назначения, военная безопасность государства.

Історично українська система військово-технічного співробітництва (ВТС) є президентсько-урядовою (рис. 1) [1, 2]. Останні зміни в системі управління ВТС здійснені Указом Президента України від 28.12.2006 № 1149/2006 «Про рішення РНБО від 17 листопада 2006 року «Про Комітет з політики ВТС та експортного контролю (КП ВТС та ЕК) при Президенті України». Згідно з цим указом ліквідовано КП ВТС та ЕК, а замість нього створена Міжвідомча комісія з політики ВТС та експортного контролю як робочий орган при Раді національної безпеки і оборони України. Положення про цю комісію затверджено Указом Президента України від 28.12.2006 № 180/2007 «Про Міжвідомчу комісію з питань ВТС та експортного контролю».

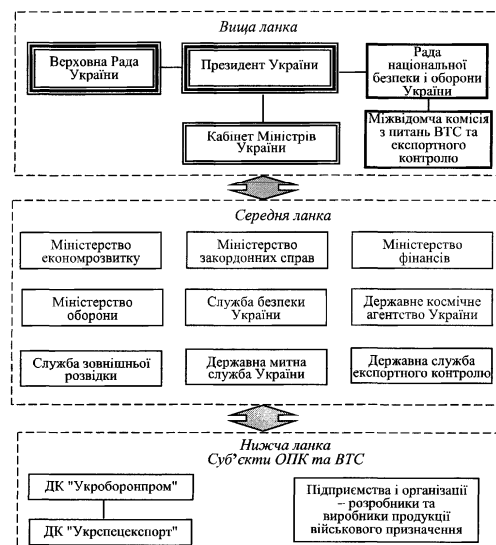

Рис. 1. Система управління ВТС

ВТС регулюється, насамперед, законами, указами глави держави і постановами КМ України. Фактично генеральні політичні рішення в галузі ВТС Президент України реалізує через Міжвідомчу комісію з політики ВТС та експортного контролю. Цей орган колегіальний і включає представників РНБО України, Верховної Ради України, МО України, МЗС України, Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державного космічного агентства України, Державного концерну «Укроборонпром», Державної митної служби України, ДСЕК України і Мінфіну України. Указом Президента України від 4 лютого 1999 року № 121/99 «Питання ВТС з іноземними державами, експортного контролю і ВТП» закріплено тверду вертикаль прийняття політичних рішень щодо ВТС і координації цієї діяльності.

Основними завданнями нині діючої Міжвідомчої комісії з політики ВТС та експортного контролю є підготовка пропозицій щодо:

концептуальних засад, пріоритетних напрямів і рішень з питань політики військово-технічного співробітництва та експортного контролю;

підвищення ефективності державного регулювання, реалізації монополії держави і посилення державного

протекціонізму у сфері військово-технічного співробітництва та експортного контролю;

удосконалення координації та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади в галузі державного експортного контролю, а також участі в роботі двосторонніх та багатосторонніх комісій з питань військово-технічного співробітництва;

проектів нормативно-правових актів, концепцій, державних програм, міжнародних договорів України з питань військово-технічного співробітництва та експортного контролю;

фінансового забезпечення заходів у сфері військово-технічного співробітництва та функціонування системи експортного контролю і цільового використання відповідних бюджетних та інших коштів, а також цінової політики у сфері виробництва і міжнародних передач товарів оборонного призначення та подвійного використання.

Органи виконавчої влади у сфері ВТС здійснюють свої повноваження у межах, визначених Конституцією і законами України. Кабінет Міністрів України:

забезпечує реалізацію державної політики у сфері ВТС; укладає в установленому порядку міжнародні договори з питань ВТС;

створює українську частину двосторонніх та багатосторонніх міжурядових комісій з питань ВТС;

визначає учасників ВТС від української сторони; вирішує питання відшкодування збитків, завданих суб'єктам ВТС внаслідок припинення, зупинення експорту, імпорту товарів військового призначення у разі прийняття в установленому порядку рішення про припинення чи зупинення Україною ВТС з іноземними державами;

визначає і затверджує державних замовників на поставку (закупівлю) товарів військового призначення;

забезпечує проведення цінової політики щодо формування внутрішніх та зовнішніх цін на ТВП;

надає за поданням КП ВТС та ЕК повноваження суб'єктам ВТС на право здійснення експорту, імпорту товарів військового призначення;

координує діяльність учасників ВТС щодо їх участі в організації міжнародних виставок, показів товарів військового призначення.

Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади в межах їх повноважень:

забезпечують реалізацію рішень Президента України, РНБО, КМ України щодо державного регулювання діяльності з питань ВТС, виконання міжнародних договорів України в цій сфері, здійснюють контроль за додержанням суб'єктами ВТС вимог законодавства з питань ВТС;

беруть участь у підготовці проектів законів та інших нормативно-правових актів з питань ВТС;

сприяють ВТС шляхом проведення політичного, міжнародно-правового і економічного аналізу його напрямів та конкретних проектів зовнішньоекономічних договорів (контрактів) з експортно-імпортних операцій.

Державна компанія з експорту й імпорту продукції і послуг військового і спеціального призначення

“Укрспецекспорт”, що входить до складу ДК “Укроборонпром”, – основний інструментарій реалізації державної політики ВТС, була створена за постановою уряду від 9 жовтня 1996 року №1247. Відповідно до оцінок експертів, сьогодні більш ніж дві третини угод щодо передач українських ОВТ, технологій і послуг військового і подвійного призначення реалізуються на світовий ринок через державну компанію “Укрспецекспорт”. Компанія займається операціями з експорту й імпорту продукції і послуг військового і спеціального призначення, у тому числі озброєнням, боєприпасами, іншими товарами, що можуть використовуватися для створення і виробництва озброєнь, надає інженерно-консультаційні послуги, здійснює технічну й оцінну експертизу ТВП, а також операції з цінними паперами і інвестиційну діяльність за рахунок власних і залучених з інших джерел коштів.

Сьогодні оборонні підприємства України можна розділити на три групи:

підприємства-спецекспортери, що мають право самостійно здійснювати зовнішньоекономічну діяльність з продукцією і послугами військового і подвійного призначення без державного посередника ДК “Укрспецекспорт”;

підприємства ОПК України, що мають право у відповідності до постанови уряду здійснювати постачання комплектуючих і вузлів у Росію без посередника;

підприємства оборонного комплексу, що торгують через держкомпанію “Укрспецекспорт”.

12 липня 1999 року вийшла у світ перша постанова КМ України, яка стосується формування списку підприємств – самостійних експортерів ОВТ, послуг і технологій.

Право на експорт та імпорт таких товарів надано довірним підприємствам ДК “Укрспецекспорт”: ДП “Укроборонсервіс”, ДП “Спеціалізована зовнішньоторговельна фірма “Прогрес” (м. Київ), державній госпрозрахунковій зовнішньоторговельній та інвестиційній фірмі “Укрінмаш” (м. Київ), державному зовнішньоторговельному та інвестиційному підприємству “Промоборонекспорт” (м. Київ) і державному зовнішньоторговельному підприємству “Спецтехноекспорт” (м. Київ). Крім того, такі повноваження щодо експорту й імпорту ТВП надані ДП зовнішньоторговельна фірма “ТАСКО-експорт” (вибухові речовини, боєприпаси і їхні елементи), державній акціонерній холдинговій компанії “Артем” (м. Київ), державному підприємству “Завод ім. В. О. Малишева” (м. Харків), ВАТ “Мотор-Січ” (м. Запоріжжя), державному підприємству “Науково-виробничий комплекс газотурбобудування “Зоря-Машпроект” (м. Миколаїв), ДК “Антонов” (м. Київ), Харківському державному авіаційному виробничому підприємству, ДП “Завод № 410 цивільної авіації” (м. Київ), НВО “Південмаш” (м. Дніпропетровськ), КП “НВО “Форт” (м. Вінниця), ХК “АвтоКраз” (м. Кременчук Полтавської області) та КП “Харківське конструкторське бюро з машинобудування ім. О.О. Морозова”. У 2010 році отримав ліцензію спецекспортера Одеський авіаремонтний завод “Одесавіаремсервіс”. Варто також підкреслити, що при

проведенні зовнішньоторговельних операцій з товарами військового призначення уповноважені суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності повинні здійснювати маркетинг ринку збуту і встановлювати зовнішні ціни після узгодження з ДК “Укрспецекспорт”.

Держслужба експортного контролю України є одним із суб'єктів стримування і контролю за збройовим експортом. Україна почала перебудовувати власну систему експортного контролю після того, як у роботі створеного в 1991 році для реалізації надлишкових озброєнь військового відомства Комерційного центру МО України було виявлено ряд серйозних зловживань. Але навіть створення в 1993 році Експертно-технічного комітету з метою більш твердого підходу до надання ліцензій для здійснення передач не занадто поліпшило справу. У 1996 році в Україні з'явився центральний орган держуправління зі спеціальним статусом – Державна служба експортного контролю України.

Організація системи експортного контролю України, вироблення відповідної політики експорту продукції та послуг ВТП диктується як потребами безпеки України в процесі її інтеграції в міжнародне співтовариство, так і потребами збільшення експортного потенціалу та нарощування своєї присутності на світовому ринку ОВТ.

При створенні системи контролю над експортом було передбачено введення декількох рівнів його проведення. Ще у березні 1992 року в Україні була створена Спеціальна експортно-технічна комісія, якій було доручено організацію ліцензування та квотування експортно-імпортних операцій з ОВТ, розробку переліків видів сировини, матеріалів, технологій та обладнання, що можуть використовуватись для створення озброєнь та військової техніки, організацію контролю за дотриманням спеціального режиму експорту-імпорту цих видів продукції та послуг.

За участю цієї комісії, міністерств та відомств України на основі глибокого вивчення зарубіжного досвіду в Україні було створено національну систему експортного контролю, структура і функції якої були затверджені Указом Президента України від 3 січня 1993 року. Ця система включала до себе Урядову комісію з експортного контролю, яку очолював віце-прем'єр-міністр України. Урядовій комісії було надане право на ліцензування та квотування, підготовку рекомендацій щодо визначення експортно-імпортної політики і проектів міжурядових угод, видачу рекомендацій щодо складу суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, яким дозволяється здійснювати експорт та імпорт озброєнь та військової техніки.

Був створений також Експортно-технічний комітет при КМ України, на який покладено функції робочого органу з підготовки матеріалів з питань, що належать до компетенції Урядової комісії.

Спеціальною постановою КМ України було затверджено перелік видів сировини, матеріалів, обладнання і технологій, що можуть використовуватись для створення зброї, військової та спеціальної техніки, вивезення яких може здійснюватися лише за спеціальним дозволом. Цей перелік розроблений у повній відповідності

до міжнародної практики і включає 229 позицій. Список був уточнений у 1997 року відповідною постановою КМ України.

Карний кодекс України був доповнений статтею 228-Б, якою передбачено покарання за порушення встановленого порядку експорту та імпорту позбавленням волі від 3 до 8 років з повною конфіскацією майна.

Дія національної системи експортного контролю в Україні поширюється на всі суб'єкти господарської діяльності незалежно від форм власності.

З метою координації дій зі спеціального експортного контролю Україна підписала 26 червня 1992 році в Мінську відповідну угоду з іншими державами СНД. Згідно з цією угодою Україна взяла на себе зобов'язання не допускати реекспорту озброєнь, військової техніки та всіх інших позицій, на які поширюється режим спеціального ліцензування, без письмової згоди тієї держави, де вони були вироблені. У цьому напрямі Україна зобов'язалась також обмінюватись з іншими країнами інформацією про експорт, проводити узгоджену політику експортного контролю, застосовувати узгоджені санкції щодо тих експортерів, які порушують установлений порядок. Згідно з рішенням Президента України, починаючи з 1993 року, стала давати всю необхідну інформацію до Реєстру ООН щодо експорту звичайних озброєнь.

Посилення ролі України в міжнародному співробітництві щодо торгівлі зброєю та підвищення ролі експортного контролю вимагали корінної перебудови всієї системи ВТС. З цією метою 13 лютого 1998 року виходить указ Президента України № 117/98 “Про Положення про державний експортний контроль в Україні”, в якому в п. 9 визначається: “Державний експортний контроль в Україні здійснюють спеціально уповноважені органи з питань експортного контролю – Урядова комісія з політики експортного контролю та ДСЕК України відповідно до їх повноважень”.

Відповідно до указу Президента України від 04.02.1999 №121/99 була створена, про що вже йшла мова вище, Комісія з політики експортного контролю та ВТС з іноземними державами при Президенті України. Відповідно до цього ж указу Урядова комісія з політики експортного контролю, яка була обмежена міжвідомчими рамками та не могла оперативним чином приймати невідкладні рішення в галузі ВТС, ліквідована, і її функції передані постійній комісії, а з 2000 року – Комітету з політики ВТС та експортного контролю при Президенті України. При цьому здійснюється координація діяльності щодо торгівлі зброєю, в тому числі Державної служби експортного контролю.

У цілому, система експортного контролю України реалізує заходи, спрямовані на встановлення та забезпечення державного контролю за здійсненням міжнародних передач товарів військового призначення та подвійного використання, а також контролю за використанням цих товарів у заявлених цілях, у тому числі щодо недопущення використання товарів у терористичних та інших протиправних цілях.

Більшість рішень в галузі ВТС сьогодні приймається Держекспортконтролем. Мова, насамперед, про ВТС з

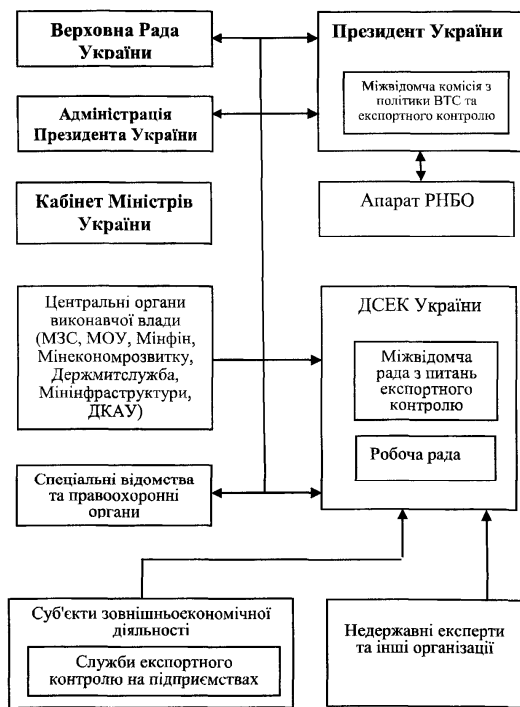

Рис. 2. Структурна схема експортного контролю України

державами – постійними партнерами України за номенклатурою ОВТ, що не є потенційно проблематичним. Питання розвитку BTC з новими партнерами, продаж зброї яким може викликати резонанс на міжнародній арені, вирішуються колегіально на засіданнях Комітету (Міжвідомчої комісії) з політики BTC та експортного контролю при Президенті України. У випадку розбіжностей вони виносяться на розгляд Президента України.

Структура системи експортного контролю України, загальний порядок розгляду та прийняття рішень щодо надання дозволів на міжнародні передачі зброї, що підлягає експортному контролю, зображена на рис. 2 [3].

Система експортного контролю України є багатоступеневою. Міжнародна передача продукції військового призначення та подвійного використання здійснюється виключно на підставі дозволів та висновків Державної служби експортного контролю, що видаються за результатами міжвідомчої експертизи. Постачальники, укладаючи експортні контракти, обов'язково зазначають кінцевого споживача, кінцеве призначення та місце використання продукції військового призначення та подвійного використання, а також зобов'язання (гарантії) імпортера, що ці товари будуть передані тільки заявленому кінцевому споживачеві без копіювання, видозмінення або модернізації та не будуть передаватися іншому споживачеві без письмової згоди на це експортера та органів експортного контролю України. Зовнішньоекономічні договори укладаються виключно з іноземними суб'єктами господарської діяльності, уповноваженими на це урядом держави – одержувача товарів.

Питання міждержавних поставок продукції військового призначення та подвійного використання та незаконної торгівлі зброєю протягом тривалого часу було і залишається об'єктом уваги та контролю з боку

міжнародної спільноти. Заради забезпечення міжнародної безпеки та стабільності утворюються спеціалізовані міжнародні структури та режими, укладаються відповідні договори та домовленості, участь в яких сприяє підвищенню міжнародного авторитету країн, що є їх членами. Тому й Україна вимушена брати участь у спеціалізованих міжнародних домовленостях (рис. 3) [3].

Україна є членом Вассенаарської домовленості, Режиму контролю за ракетними технологіями (РКРТ), Групи ядерних постачальників (ГЯП), Комітету Зангера. Незважаючи на те, що Україна офіційно не є членом Австралійської групи, національне законодавство у сфері контролю за передачею хімічних та біологічних речовин, що можуть бути використані під час створення зброї масового знищення, приведено у відповідність до міжнародних норм. Україна звітує про їхню міжнародну передачу та інше відповідно до її членства у зазначених міжнародних організаціях, а також на адресу ООН, ОБСЄ.

Оцінюючи систему BTC України, можна визначити, що вона найбільше відповідає ознакам системи президентсько-урядового типу, їй повною мірою відповідають як всі переваги, так і недоліки такої системи. Основним з цих недоліків є передумови можливої нестійкості системи через виняткові повноваження президента в галузі експорту військової продукції. Це сприяє прийняттю рішень не завжди в інтересах держави через вплив на Президента його оточення, окремих зацікавлених осіб або його особистих уподобань.

Прикладом можуть служити поставки ОВТ в Грузію, на території якої існували два заморожені воєнні конфлікти (до грузино-південноосетинського конфлікту в серпні 2008 року).

Розглянувши систему BTC України та взаємозв'язок між окремими її складовими, слід розглянути можливість виконання даною системою основних функцій

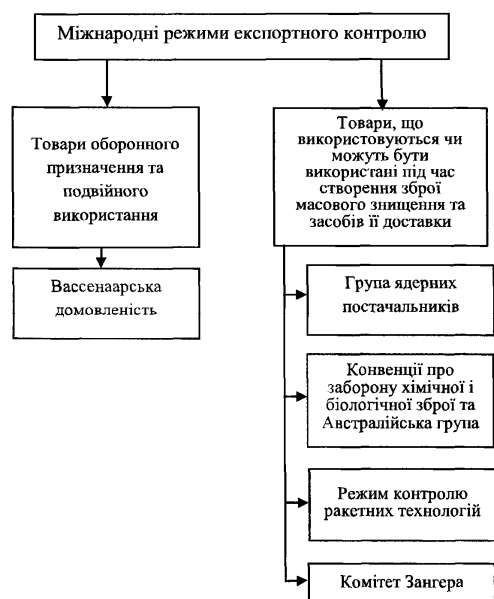

Рис. 3. Схема взаємозв'язку міжнародних режимів експортного контролю

Таблиця 1.

Функції управління	Суб'єкти ВТС								
	Адміністрація Президента	Комітет з ВТС	Держ служба експ. контр.	МО	СБУ	Міжна служба	МЗС	ОПК	Спецексперти
Прогнозування	-	-	-	-	-	-	-	+	+
Планування	-	-	-	-	-	-	-	+	+
Організація	-	-	-	+	-	-	-	+	+
Мотивація	+	+	-	-	-	-	-	+	+
Контроль	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Корегування	-	-	-	-	-	-	-	-	-

стратегічного управління експортом ОВТ з погляду його збільшення (табл. 1).

Функції прогнозування та коригування в рамках діючої системи ВТС України практично не виконуються, що значною мірою стримує завоювання Україною нових ринків збуту ОВТ та призводить до втрати існуючих позицій держави на цьому ринку.

Висновки

Таким чином, за останні роки здійснено низку заходів щодо удосконалення державної монополії на торгівлю товарами і послугами оборонного призначення, а також дієвої системи експортного контролю. Відповідними актами Президента України та КМ України сформовано систему підготовки та прийняття політичних рішень у сфері встановлення, обмеження, призупинення або припинення ВТС України з іноземними державами. У той же час, внутрішня ситуація в Україні (проведення АТО, реформування Збройних Сил та ОПК й ін.), а також політична ситуація у світі, зміна акцентів воєнних загроз навколо держави потребують кардинального перегляду діючих підходів щодо здійснення як експорту, так і імпорту ОВТ. Отже, при збереженні рівня контролю над експортом ОВТ подальший розвиток системи ВТС України слід здійснювати у напрямі забезпечення виконання системою всіх функцій стратегічного управління як експортом, так і імпортом продукції військово-го призначення.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

1. Військове-технічне співробітництво: Шляхи удосконалення: монографія / В. О. Смірнов, В. М. Бегма, О. М. Рябець, В. В. Томчук; за заг. ред. В. О. Смірнова. – К.: ЦНДІ ОВТ ЗС України, 2010. – 216 с.

2. Бегма В. М. Ринок озброєнь: проблеми маркетингу продукції військово-технічного призначення [Текст] : моногр. / В. М. Бегма –К.: НІПМБ, 2001. – 118 с.

3. Бегма В. М. Аналіз проблеми інформаційного супроводження військово-технічного співробітництва [Текст] / В. М. Бегма // Стратегічна панорама. – 2003. – № 3-4. – С. 169–176.

4. Горбулін В.П. Військово-технічна та військово-промислова політика України: проблеми формування та реалізації / В.П. Горбулін, В.В. Зубарев, П.П. Скурський, С.М. Химченко // Національна безпека: український вимір. – № 3 (22) – 2009. – С. 5–11.

REFERENCES

1. Military-technical collaboration: Ways of improvement: monograph / In. O. Smirnov, In. Begma, O. Ryabets, In. In. Tomchouc; after zag. red. In. O. Smirnova. – C.: TSNDI OVT ZS Ukraine, 2010. – 216 s.

2. Begma In. The M. Rinoc armaments: problems of marketing of products of the viyscovo-tehnichnogo setting [Text] : monogr. / In. M. Begma –C.: NIPMB, 2001. – 118 s.

3. Begma In. The M. Analiz problems of informative accompaniment of viyscovo-tehnichnogo collaboration [Text] / In. M. Begma // Strategic panorama. – 2003. – № 3-4. – S. 169–176.

4. The Gorboulin V.P. Viyscovo-tehnichna and military industrial policy of Ukraine: problems of forming and realization / V.P. Gorboulin, V.V. Zoubarev, P.P. Scoursciy, S.M. Himchenco // National safety: the Ukrainian measuring. – № 3 (22) – 2009. – S. 5–11.

Відомості про авторів:

Чепков Ігор Борисович

доктор технічних наук
професор
начальник Центрального науково-дослідного інституту озброєння та військової техніки Збройних Сил України, м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-4294-4152>
e-mail: chepkoy@gmail.com

Information about the authors:

Chepkov I.B.

Doctor of Technical Sciences
Professor
Chief of Central Scientific Research Institute of Armament and Military Equipment of Armed Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-4294-4152>
e-mail: chepkoy@gmail.com

Зубарєв Валерій Володимирович

доктор технічних наук

професор

головний науковий співробітник Центрального науково-дослідного інституту озброєння та військової техніки Збройних Сил України, м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-4998-726X>

Zubarev V.V.

Doctor of Technical Sciences

Professor

Chief Researcher of Central Scientific Research Institute of Armament and Military Equipment of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-4998-726X>

Липицький Сергій Володимирович

доктор технічних наук

професор

головний науковий співробітник Центрального науково-дослідного інституту озброєння та військової техніки Збройних Сил України, м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-2645-0256>

Sergiy Lapicky

Doctor of Technical Sciences

Professor

Chief Researcher of Central Scientific Research Institute of Armament and Military Equipment of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-2645-0256>

Сотник Владислав Віталійович

кандидат технічних наук

старший науковий співробітник

заступник начальника Центрального науково-дослідного інституту озброєння та військової техніки Збройних Сил України з наукової роботи, м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-1094-6257>
e-mail: sotvladislav@gmail.com

Sotnik Vladislav

Candidate of Technical Sciences

Senior Research

Deputy Chief of Central Scientific Research Institute of Armament and Military Equipment of the Armed Forces of Ukraine from scientific work, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-1094-6257>
e-mail: sotvladislav@gmail.com

Докучаєв О.В., інженер

(Управління СБ України в Харківській області)

Dokuchaev O.V., engineer

(Office of the Security Service of Ukraine in the Kharkiv region)

Стаття надійшла до редколегії 22.04.2019 р.

Рецензент М.І. Васьківський, д-р техн. наук,
професор

(Центральний науково-дослідний інститут озброєння та військової техніки Збройних Сил України, м. Київ)
<https://orcid.org/0000-0002-2430-8478>